

separační metody

Chromatografické metody

Distribuce látky mezi dvě fáze:

stacionární fáze

nepohyblivá - ukotvený materiál

mobilní fáze

pohyblivá - obsahuje dělené látky,
které mají různou afinitu ke stacionární fázi.

Vzorek je unášen mobilní fází.

Složky s vyšší afinitou se zachycují a zpožďují → nastává dělení.

Chromatografie - základní rozdělení

Dle povahy mobilní fáze:

- **kapalinová chromatografie** (MF kapalina)
- **plynová chromatografie** (MF plyn)

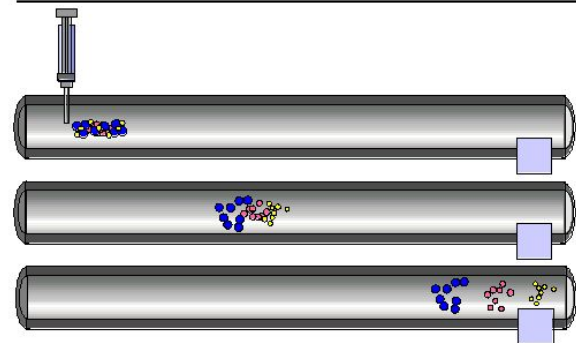
Dle uspořádání stacionární fáze:

- **kolonová chromatografie** (SF je umístěna v koloně)
- **plošné techniky**
  - **papírová chromatografie** (SF je lokalizovaná na papíru)
  - **tenkovrstvá chromatografie** (SF je v tenké vrstvě na podložce - sklo, Al-folie, ...)

Dle povahy převládajícího děje, který předchází separaci:

- **rozdělovací chromatografie** (rozdílná rozpustnost složek ve SF (**l**) a mobilní fázi (**l, g**))
- **adsorpční chromatografie** (rozdílná míra adsorpce složek na povrchu SF (**s**))
- **iontově-výměnná chromatografie** (rozdílné elektrostatické síly mezi funkčními skupinami stacionární fáze – iontoměniče a ionty vzorku)
- **gelová chromatografie** (separace složek o rozdílné velikosti molekul podle velikosti porů stacionární fáze gelu – molekulově síťový efekt)
- **afinitní chromatografie** (na základě selektivní afinity složek vzorku ke stacionární fázi)

Separation by Chromatography

separační metody

plošné chromatografické techniky

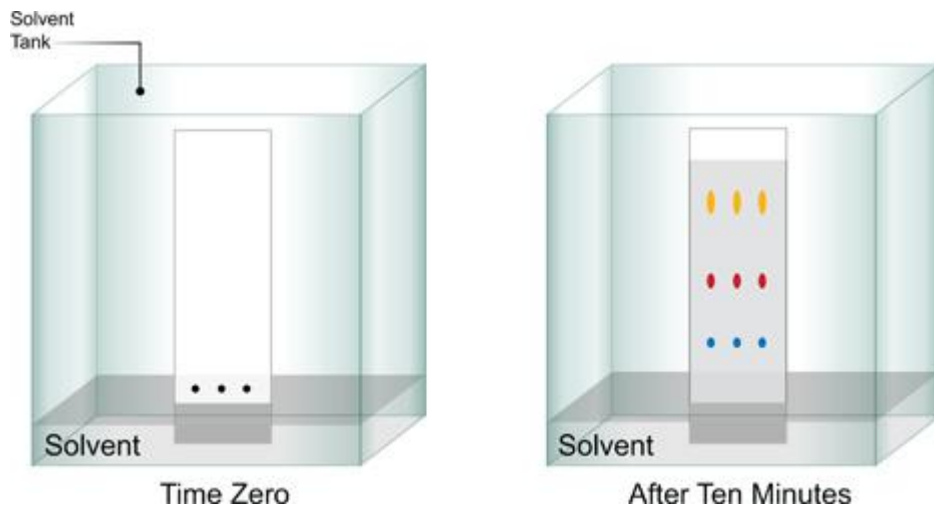
planární techniky kapalinové chromatografie

Stacionární fáze na ploše;

PC - papírová chromatografie (Paper Chromatography)

TLC - tenkovrstvá (Thin Layer Chromatography)

1. vzorek nanesen mikropipetou na **start**
2. podložka se okrajem ponoří do **mobilní fáze**
3. MF **vzlíná** a unáší složky (tím rychleji, čím méně se poutají k SF)
4. před dosažením konce plochy vyvíjení ukončeno a označeno **čelo**

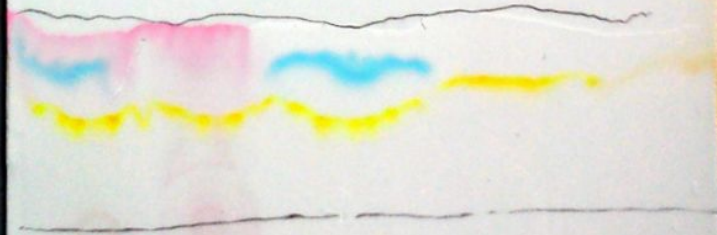
Stacionární fáze:

papír (SF: voda poutaná celulosou)
tenké vrstvy zrnitého materiálu
na podložce (Al, sklo) - Al_2O_3 , SiO_2

Mobilní fáze:

směsi rozpouštědel (voda, alkoholy,
organické kyseliny, ...)

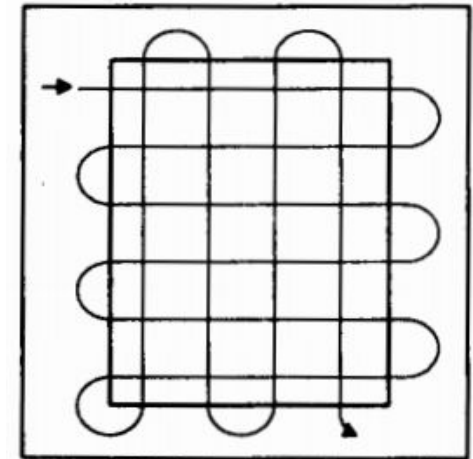
MMS/acetone
#1000
cerise
alens
zuta

planární techniky kapalinové chromatografie

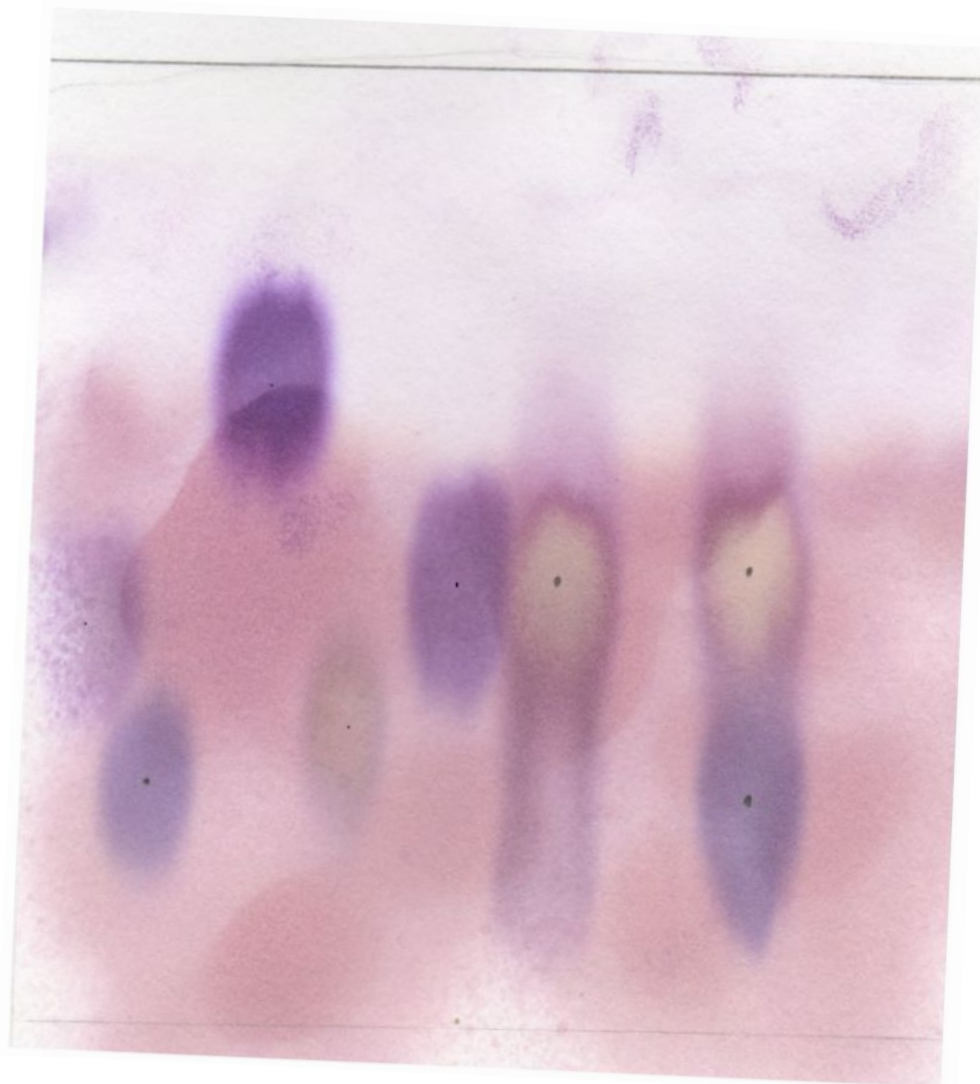
chemická detekce skvrn

Činidlo	Rozpouštědlo	Detekuje
Anilin, difenylamin	aceton	redukující sacharidy
Bromkrezolová zeleň	ethanol	organické kyseliny a zásady
Oxid molybdenový	kyselina sírová	fosfolipidy
Ninhydrin	ethanol	aminokyseliny, aminy
Rhodamin B	ethanol	kovy (Au, Bi, Cd, Fe, Hg, Mo, Sb, Tl, V, W)

vedení postřiku činidlem

činidla používaná k chemické detekci skvrn

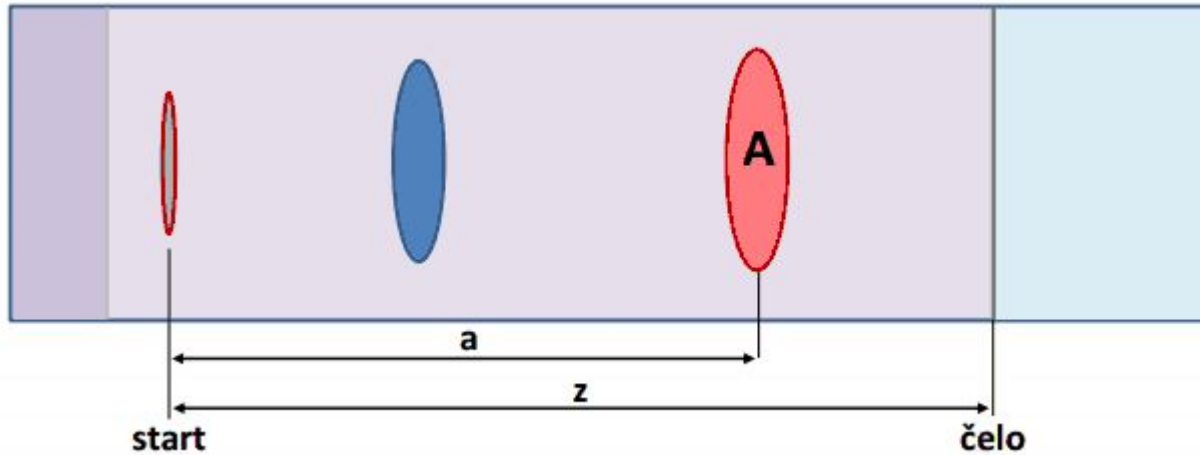

zviditelnění skvrn při separaci aminokyselin pomocí ninhydrinu

planární techniky kapalinové chromatografie

kvalitativní analýza

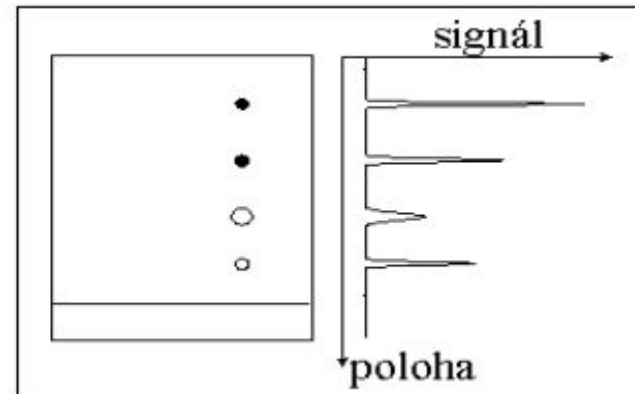
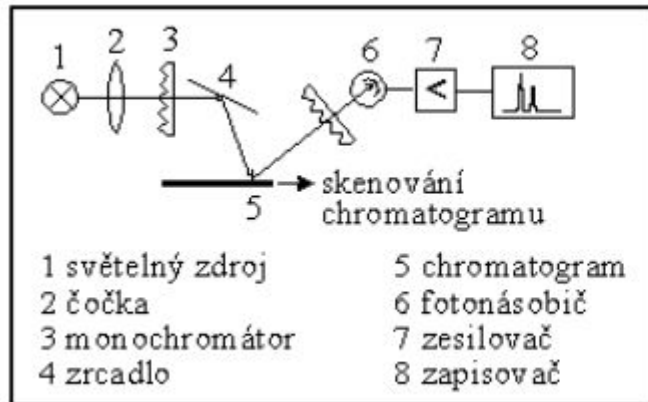
Retenční faktor pro látku A: $R_f = \frac{a}{z}$ $0 \leq R_f \leq 1$

Hodnota R_f odpovídá kvalitě, „intenzita“ skvrny odpovídá kvantitě.

planární techniky kapalinové chromatografie

kvantitativní analýza

denzitometricky - zjišťuje se stupeň ztmavnutí v místě skvrny

separační metody

kolonová chromatografie: kapalinová

kapalinová chromatografie (LC)

kolonové uspořádání

MF: kapalina (interaguje)

klasické provedení

skleněná kolona

délka ~ 50 cm

průměr ~ 2 cm

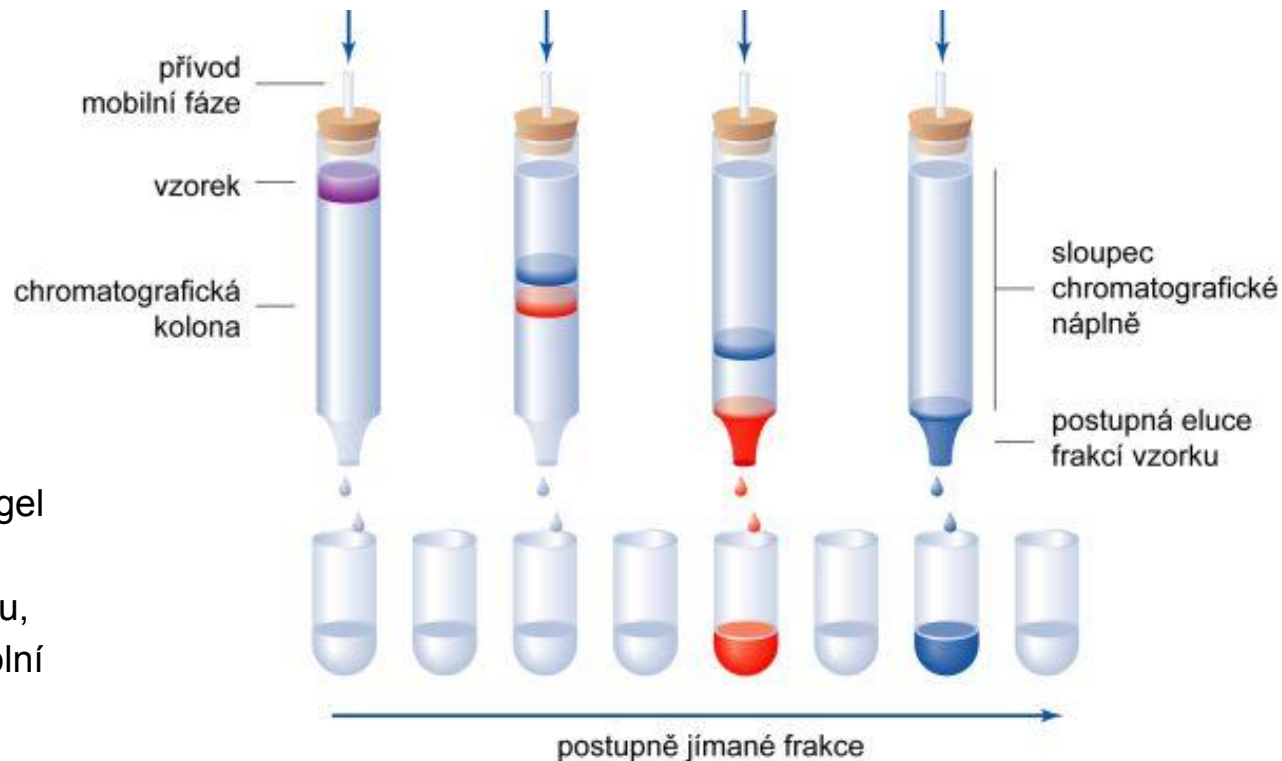
náplň

zrnitý sorbent (Al_2O_3), silikagel

MF gravitací tlačena kolonou,

sošky různě sorbovány náplní

→ dělení

HPLC

High Performance Liquid Chromatography - vysokoučinná kapalinová chromatografie

čerpadlo (pumpa)

pístové nebo membránové
průtok ~ 1 až 10 $\mu\text{l}/\text{min}$ bez kolísání,
tlak 35 MPa

dávkovací zařízení

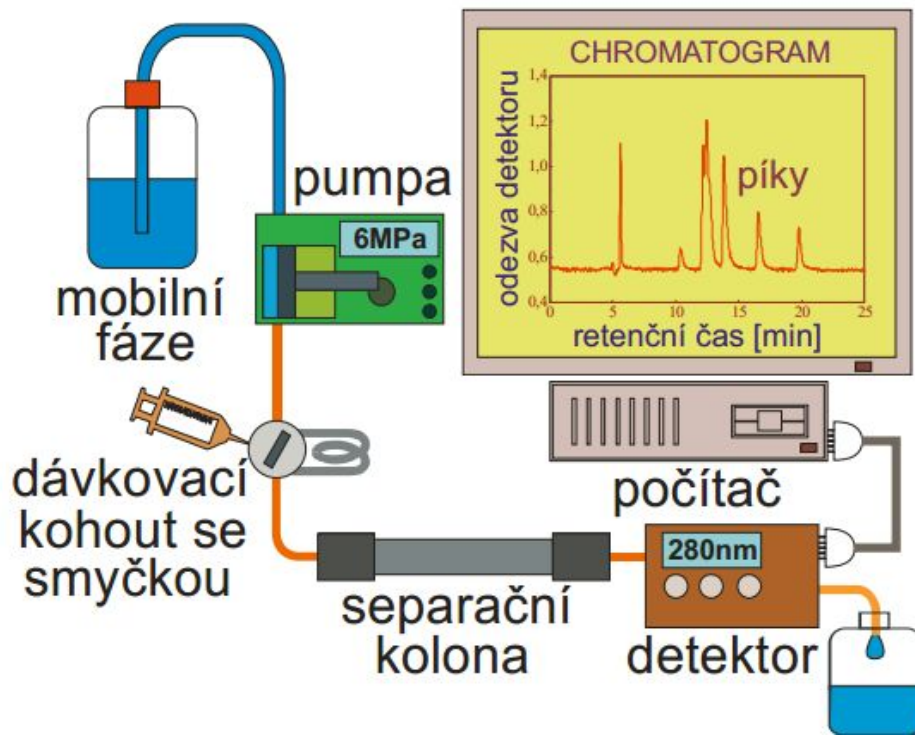
injekční zařízení
obtokový dávkovací kohout (10 μl)

kolony

pouze náplňové, nerez
délka 10 - 25 cm,
v.průměr 0.5 cm

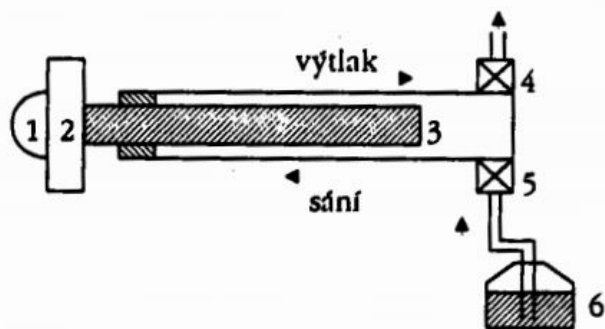
detektor

fotometrický, refraktometrický,
fluorescenční, vodivostní, hmotnostní

HPLC chromatograf

čerpadlo pístové, membránové

- 1 - elektromotor
- 2 - převodní mechanismus
- 3 - píst
- 4 - výtláčny ventil
- 5 - sací ventil
- 6 - zásobník mobilní fáze

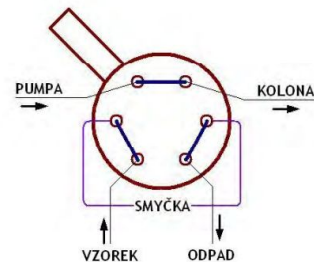
kolony

pouze náplňové
rozmanité možnosti

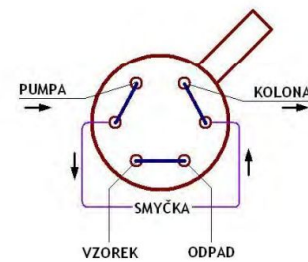

šesticestný ventil

PLNĚNÍ SMYČKY

NÁSTŘIK

HPLC chromatograf - detektory

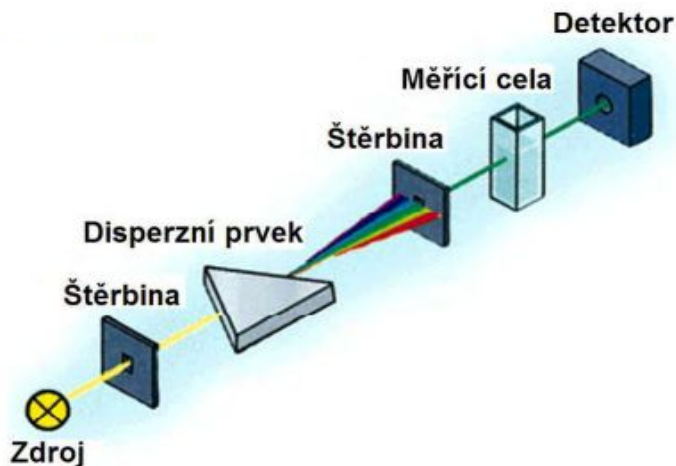
fotometrický detektor

nejběžnější

měří se absorbcí eluátu

musí být zajištěna dostatečná absorpční dráha

možnost změny vlnové délky

Lambert-Beerův zákon

$$A = \varepsilon \cdot c \cdot l$$

A ... absorbance

ε ... absorpční koeficient

c ... koncentrace látky

l ... délka absorpční vrstvy

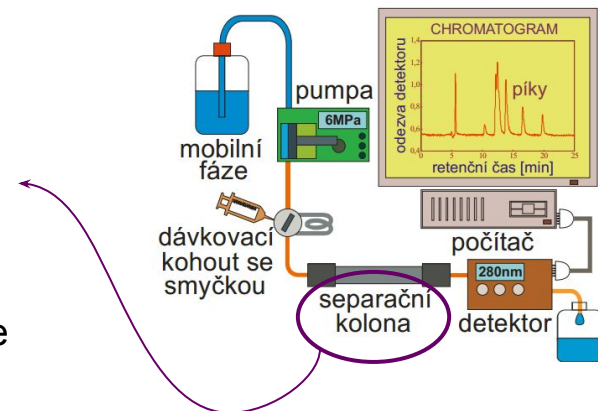
další detektory:

fluorescenční, refraktometrický, vodivostní

kapalinová chromatografie (LC) podle chemického principu dělení složek

kapalinová chromatografie

- adsorpční chromatografie
- rozdělovací chromatografie
- ionexová chromatografie
- gelová permeační chromatografie

Adsorpční kapalinová chromatografie

princip

přitažlivé síly mezi SF a analytem
pro polární látky $M < 1000$, **SF v pevném stavu**
vhodné pro: polární látky (cukry), bazické látky

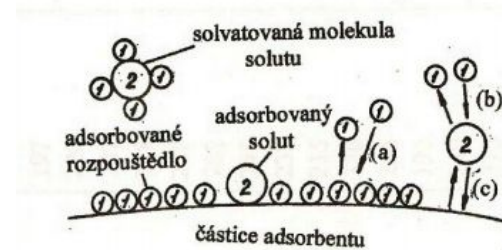
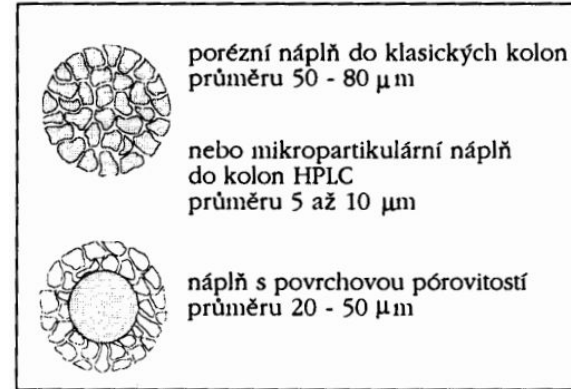
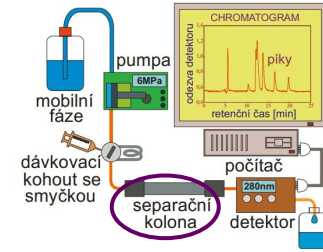
adsorbenty

velký povrch, adsorpční místa
silikagel (polární kyselý)
 Al_2O_3 (polární bazický)
aktivní uhlí (nepolární)

mobilní fáze

nepolární analyty: nepolární MF
polární analyty: polární MF

eluční síla mobilní fáze: pentan < benzen < ethanol < aceton
retenční časy analytů: uhlovodíky < aminy < alkoholy

Rozdělovací kapalinová chromatografie

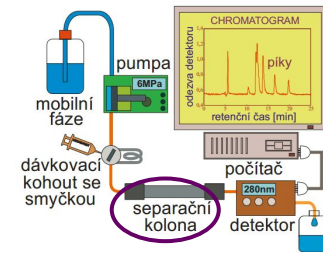
princip

rozdělení analytů mezi dvě nemísitelné kapaliny (jedna kapalina MF, druhá SF)

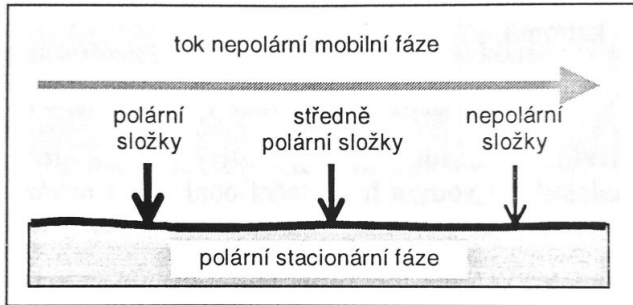
MF unáší analyty, **SF je zakotvená kapalina**

vhodné pro: menší až střední molekuly; slabě až středně polární (NPC) nebo všech polarit (RPC)

>> *Složka vzorku tráví více času v té fázi, ve které je rozpustnější* <<

stacionární fáze

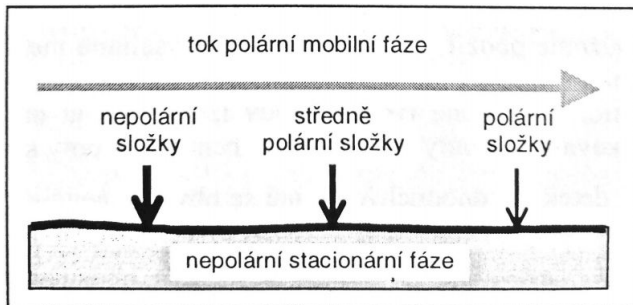
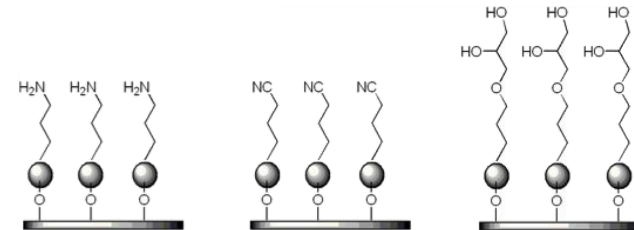
polární „normální fáze“ NPC

SF: např. voda na silikagelu

MF: nepolární (hexan)

retence roste s polaritou

vhodné pro: mírně polární analyty

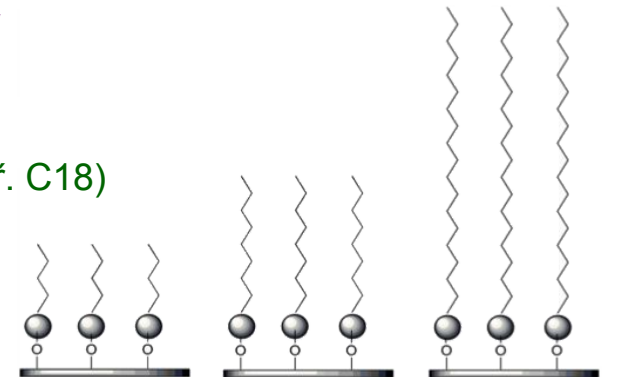
nepolární „obrácené fáze“ RPC

SF: uhlovodíky na silikagelu (např. C18)

MF: polární (voda, acetonitril)

retence klesá s polaritou

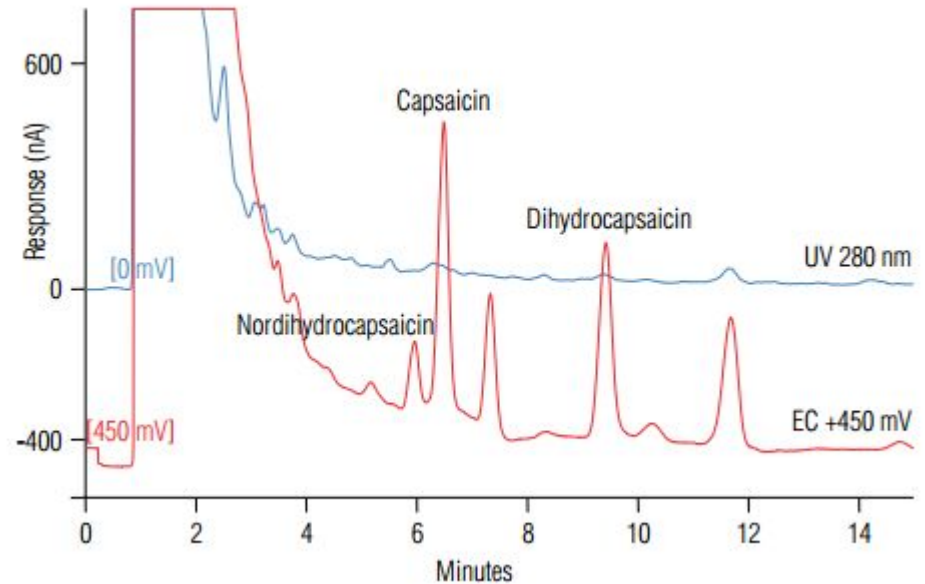
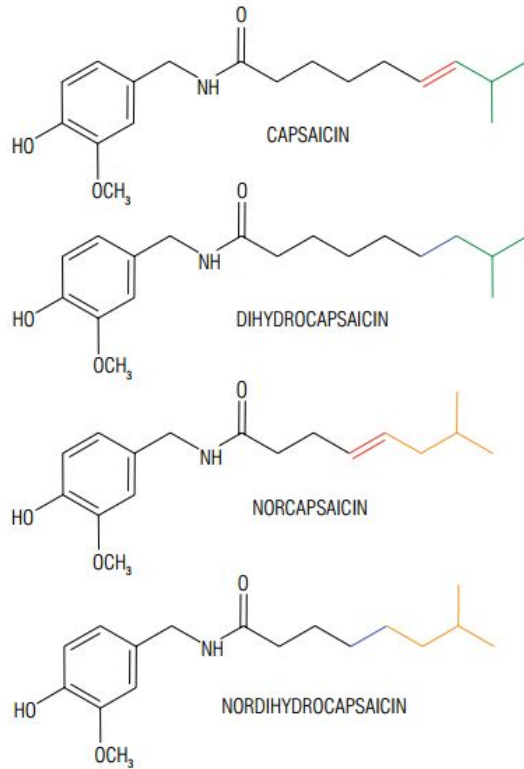
vhodné pro: většinu látek

Rozdělovací kapalinová chromatografie

ukázka: dělení kapsaicinoidů z chilli papričky:

SF: C18, MF: Acetonitril/Acetát

Iontově výměnná chromatografie IEC

princip

působení elektrostatických sil mezi + a - ionty

dělení probíhá na základě:

- elektrických vlastností
- množství a druhu nabitých funkčních skupin

Ionty s vyšším nábojem vytěsňují ty s nižším.

Stacionární fáze:

anex: kladný náboj (např. $-N^+R_3$, NH_2)
měnič aniontů

katex: záporný náboj (např. $-SO_3^-$, $-COO^-$)
měnič kationtů

Kationty:

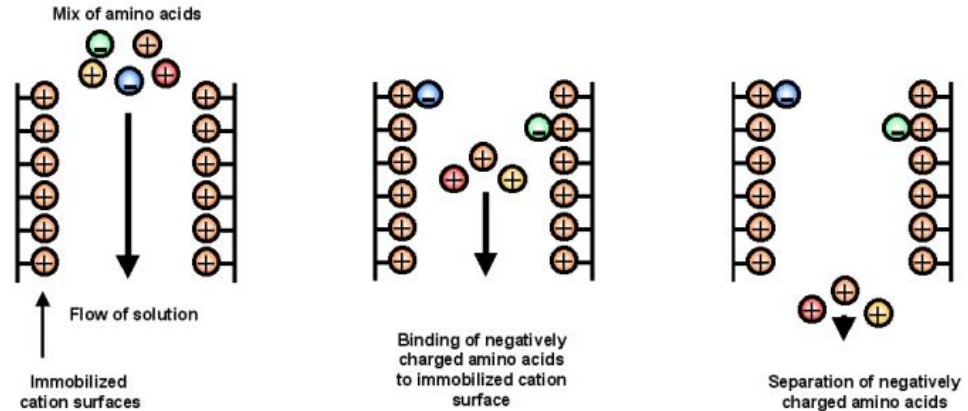
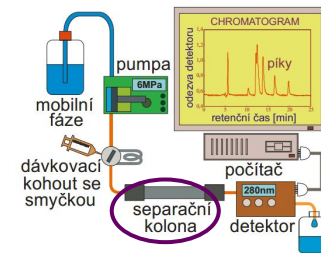
$Ag^+ > Cs^+ > K^+ > Na^+ > H^+$

Anionty:

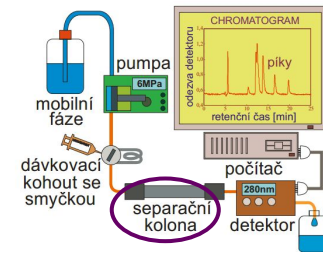
$NO_3^- > PO_4^- > OH^- > F^-$

Vhodné pro

- biochemické aplikace (izolace bílkovin, separace nukleových kys., ...)
- separace léčiv

Gelově permeační chromatografie GPC

princip

molekuly separovány podle velikosti

- jsou zadržovány v důsledku svého pronikání (permeace)
- nedochází k interakci mezi látkou a SF

stacionární fáze:

pro látky rozpustné ve vodě: **hydrofilní gely** (sephadex)

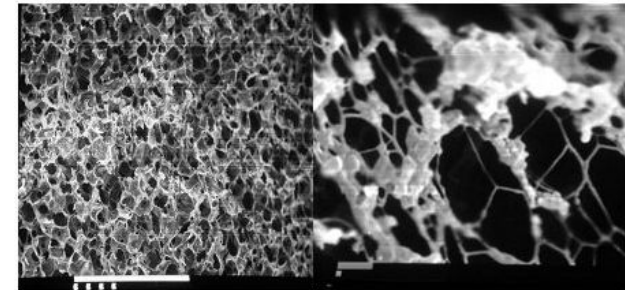
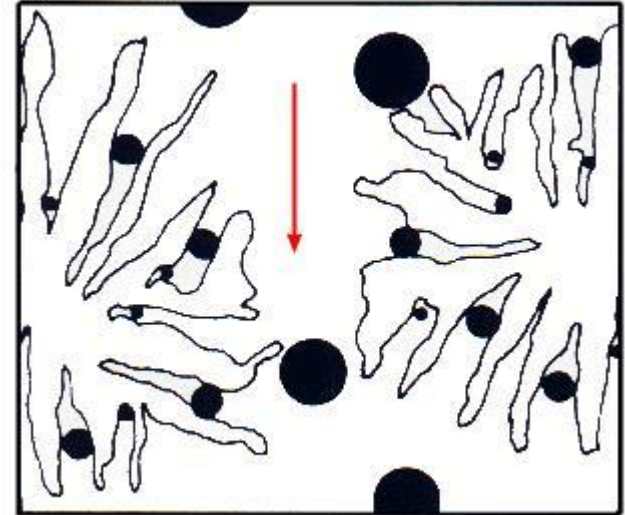
pro nerozpustné ve vodě: **hydrofobní gely** (styrigel)

vhodné pro:

analyty $M > 500$

proteiny

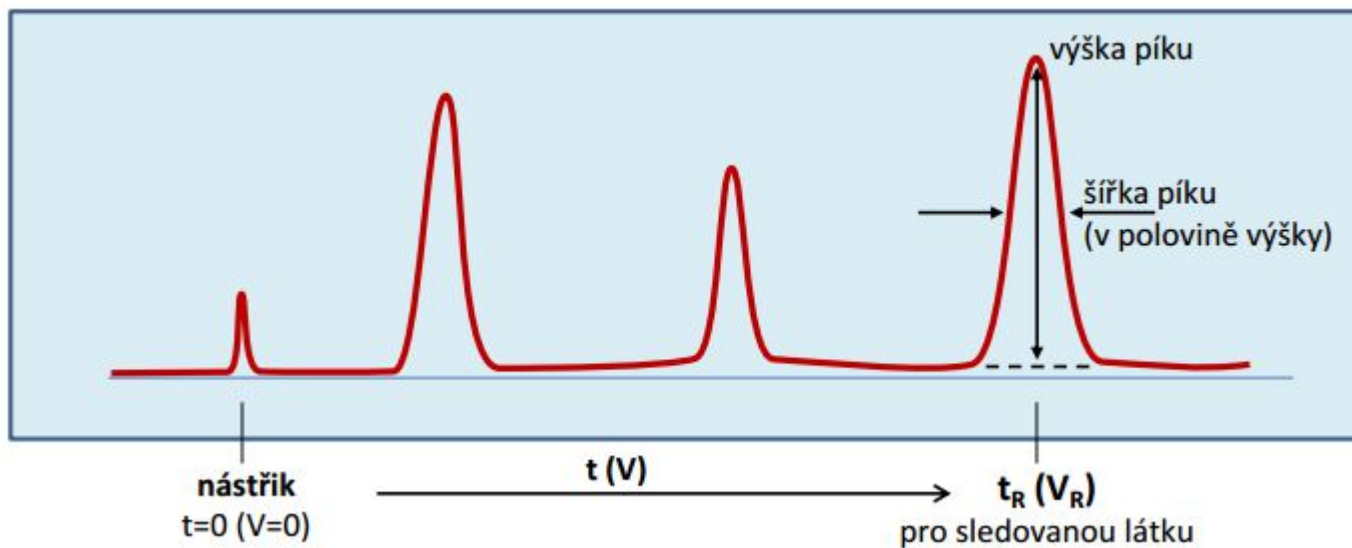
biopolymery

separační metody

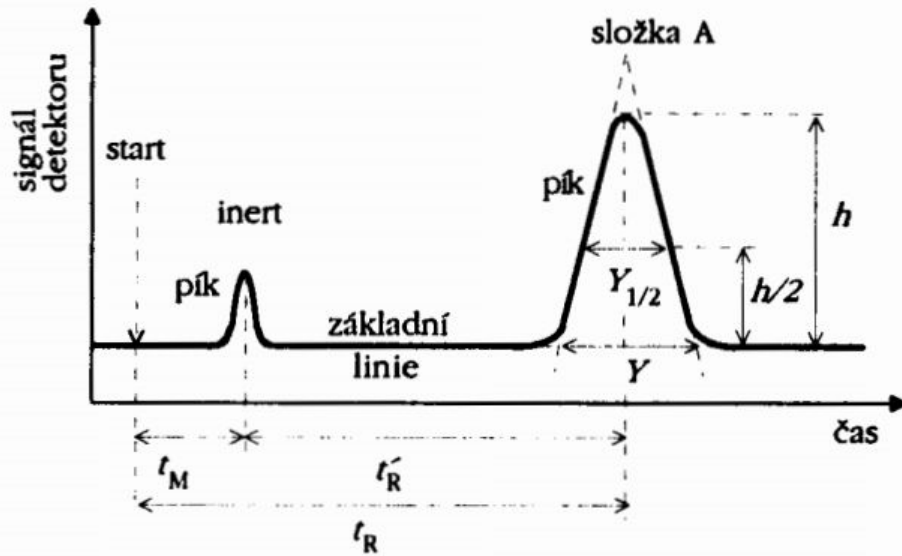
principy separace

Chromatogram

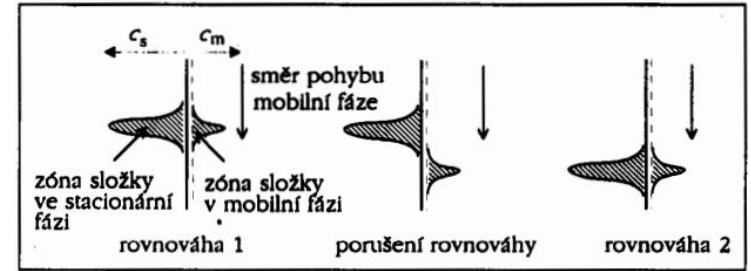
kvalitativní analýza
x
kvantitativní analýza

Účinnost separace v chromatografii

teoretické patro H

pomyslná část kolony, na které dochází k ustavení rovnováhy

počet teoretických pater n

popisuje účinnost kolony

$$n = 16 \left(\frac{t_R}{Y_t} \right)^2 \quad n = 5,54 \left(\frac{t_R}{Y_{1/2}} \right)^2$$

Y ... šířka píku v základně

$Y_{1/2}$ ... šířka píku v polovině výšky

t_r ... retenční čas

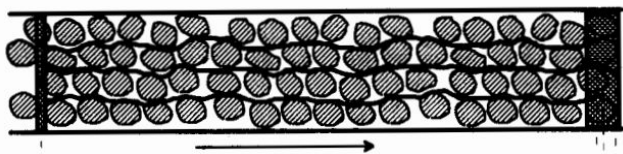

Účinnost separace v chromatografii

K rozšiřování zón v koloně přispívají **tři děje**.
Sleduje vliv rychlosti MF u na účinnost separace.

H_A Turbulentní difúze

molekuly MF protékají mezi zrnky SF.
Lineární rychlost nemá žádný vliv.

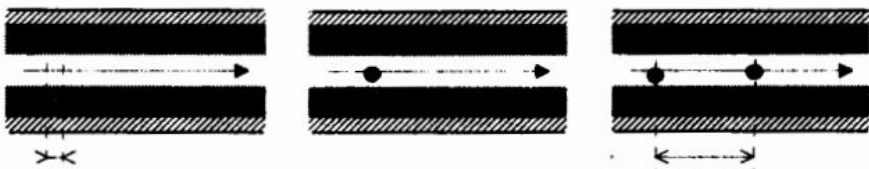

H_B Molekulární difúze

molekuly difundují do míst s nižší koncentrací
narůstá s časem → nepřímo úměrný rychlost

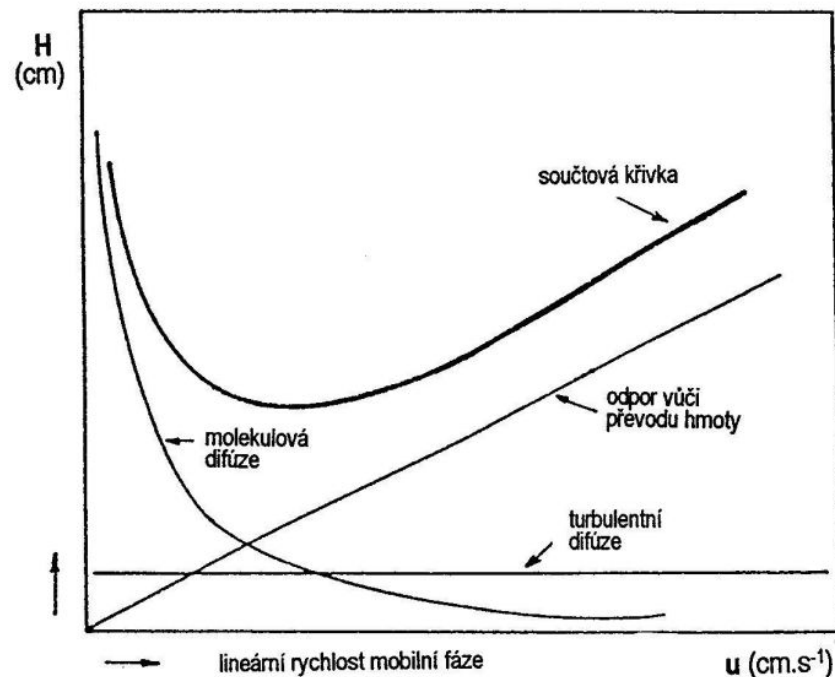
H_C Odpor proti převodu hmoty

molekuly pronikají různě hluboko do SF
rychlá MF způsobí, že ostatní více uniknou
→ přímo úměrný rychlost MF

van Deemterova rovnice

$$H = A + \frac{B}{u} + Cu$$

separační metody

kolonová chromatografie: plynová

Plynová chromatografie (GC)

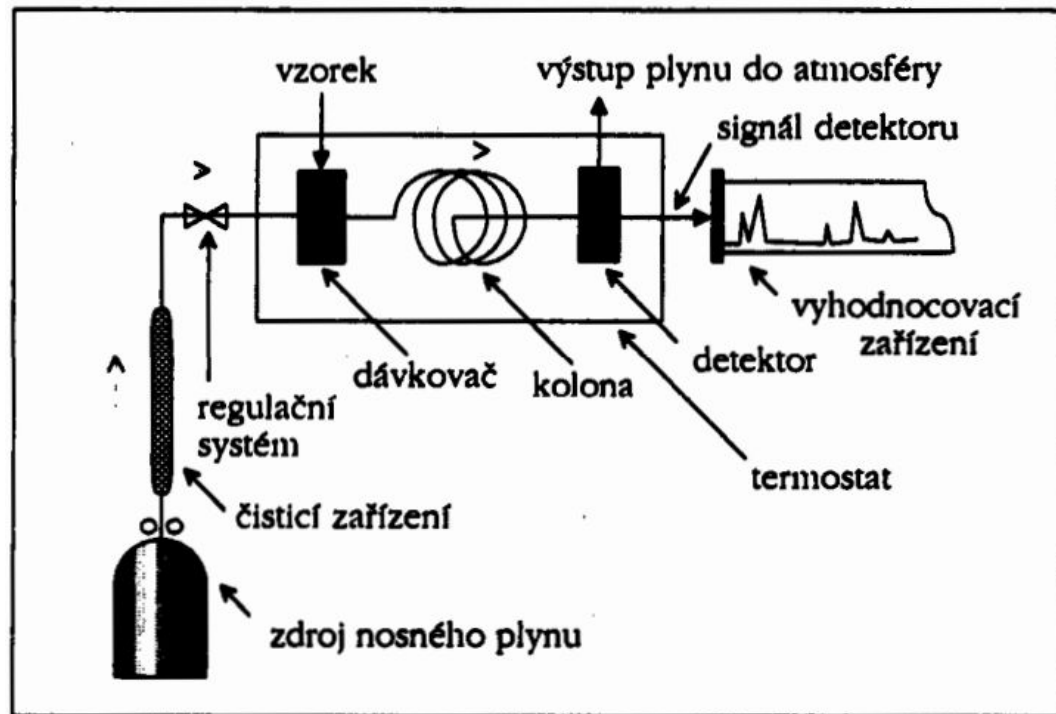
Vzorek se dávkuje do proudu plynu, kterým je unášen kolonou.

Dělení vzorku mezi MF (plyn) a SF - kapalinu nebo tuhou látku.

MF = nosný plyn (He, N, H₂)

SF = trubice naplněné sorbenty nebo kapiláry s pokrytou vnitřní stěnou

vhodné pro: snadno zplynitelné látky (M<1000) - plyny, organické molekuly, organokovové látky

Plynová chromatografie (GC) - instrumentace

zdroj nosného plynu

tlaková láhev - H, N, He, Ar

regulační systém

stálý/programově řízený průtok

dávkovač

injekční stříkačky (kapalina/plyn)

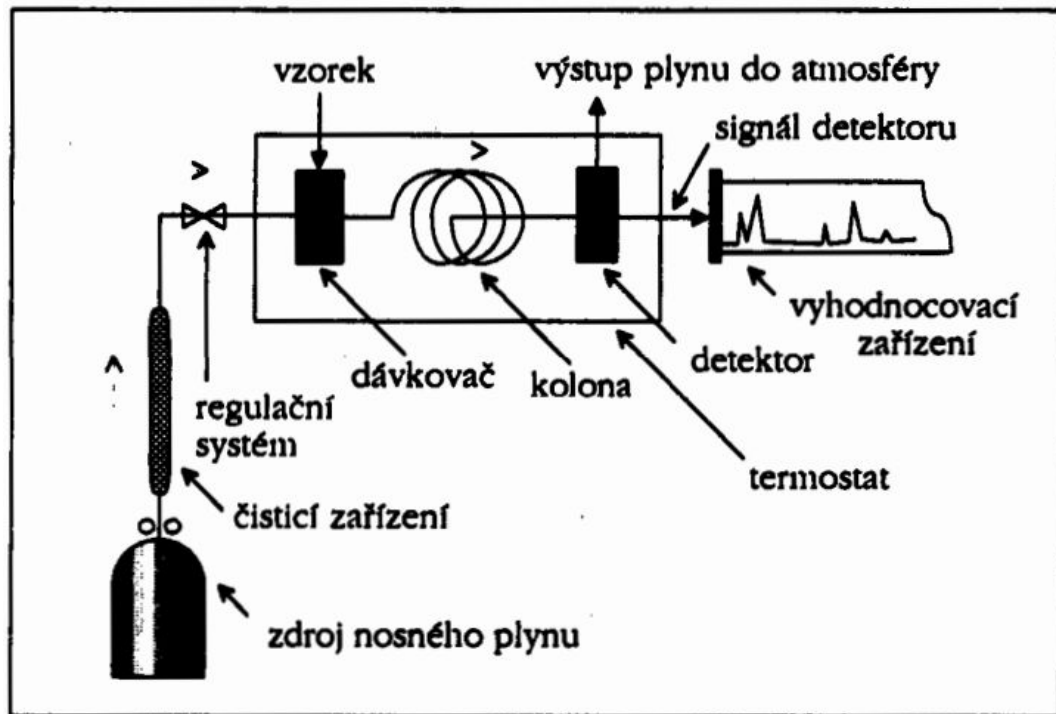
kolona

náplňové nebo kapilární

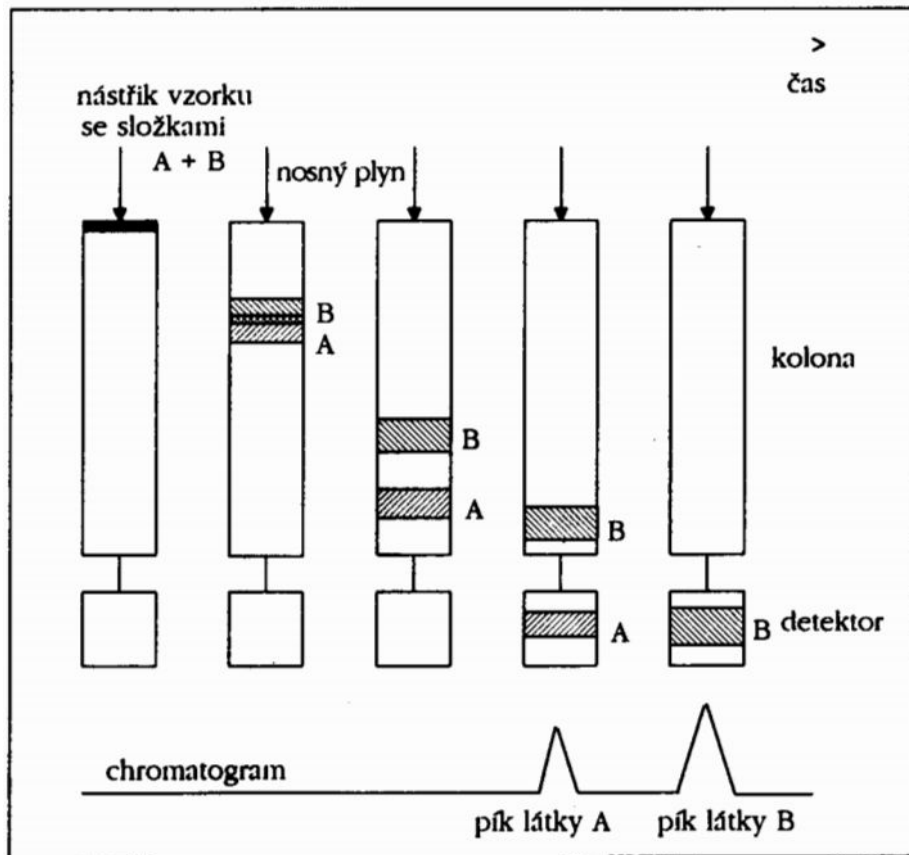
délka 1 - 60 m

detektor

tepelně vodivostní,
plamenový ionizační

Plynová chromatografie (GC) - pracovní postup

eluční metoda

(nejběžnější)

vzorek se jednorázově
dávkuje do proudu plynu

z kolony vychází nejdříve
nejméně zadržovaná složka

čas, za který vyjde složka z
kolony je charakteristický (pro
identifikaci)

Plynová chromatografie (GC) - kolony

náplňové

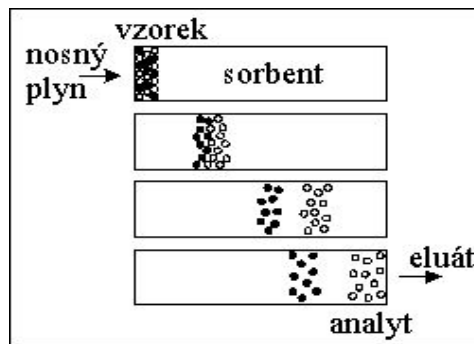
trubice naplněné sorbenty nebo

nosiči pokrytými kapalnou fází

průměr: 2 - 3 mm

délka: < 4 m

náplň: silikagel, alumina

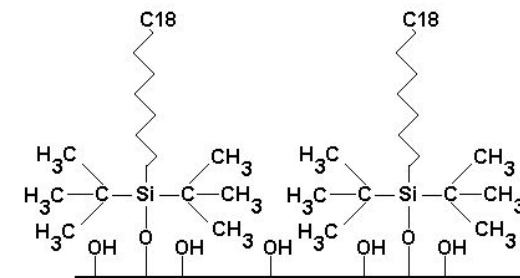
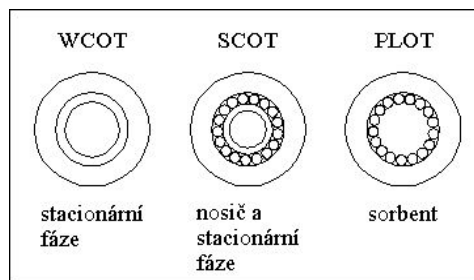
kapilární

nosič SF = vnitřní stěny kapiláry

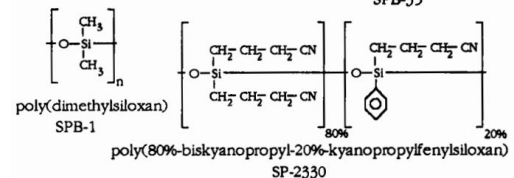
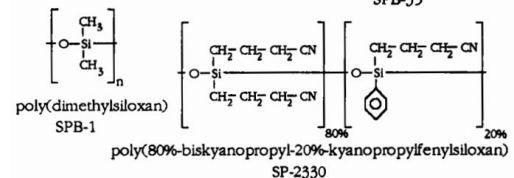
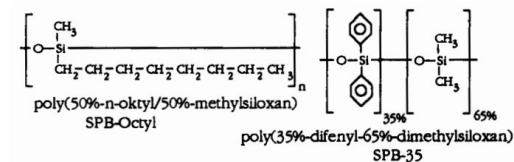
průměr: 0,1-1 mm, SF 0.25 - 5 μm

délka: 15 - 60 m

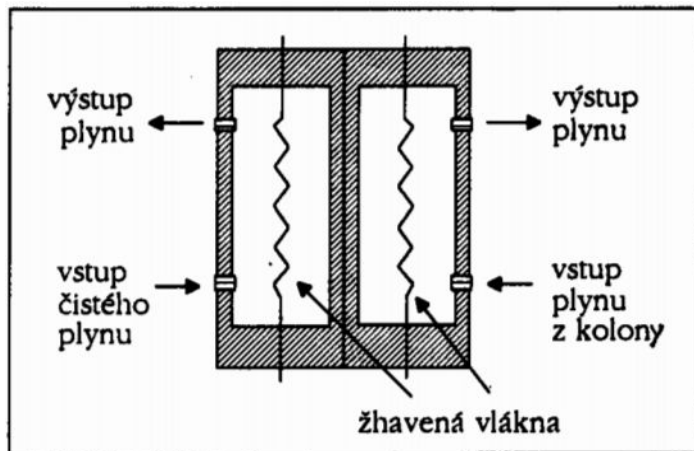
zvnější pokryta polyimidem

Silikagel

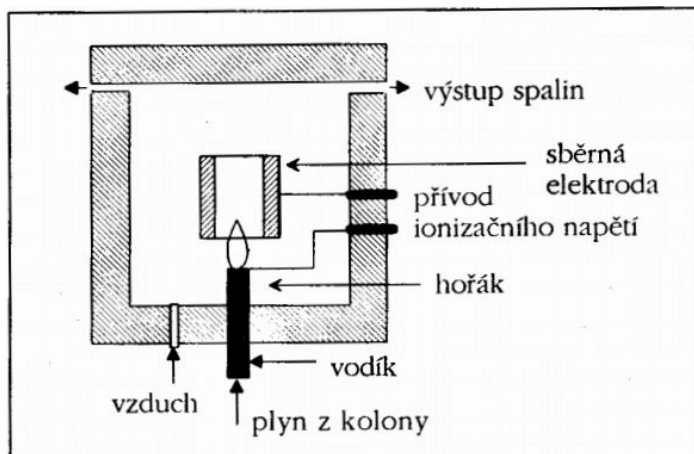
Plynová chromatografie (GC) - detektory

tepelně vodivostní detektor

univerzální detektor

proudící nosný plyn ochlazuje žhavené vlákno, přítomnost jiné složky změní tepelnou vodivost vychýlení el. odporu vlákna oproti srovnávacímu (Wheatstoneův můstek)

plamenový ionizační detektor

spalování výstupního plynu v plameni

přítomnost složky zvýší ionizaci → proud vhodné pro většinu látek

další typy

detektor elektronového záchytu, atomový emisní

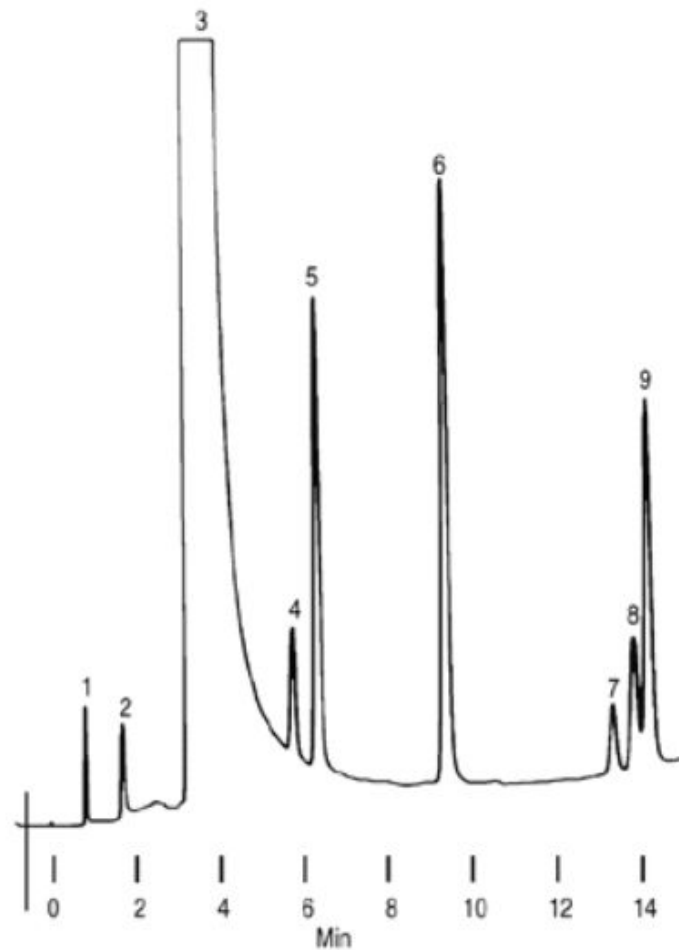
Plynová chromatografie (GC)

chromatogram whisky

1. Acetaldehyde
2. Methanol
3. Ethanol
4. Ethyl acetate
5. n-Propanol
6. Isobutanol
7. Acetic acid
8. Active amyl alcohol
9. Isoamyl alcohol

Číslo píku	Retenční čas [min]	Plocha píku [i.j.]
1	0,83	36
2	1,85	75
3	3,72	4800
4	5,83	120
5	6,41	1100
6	9,63	1700
7	13,43	64
8	13,98	145
9	14,33	734

Tab.2: Hodnoty odečtené z chromatogramu

Plynová chromatografie (GC)

chromatogram plynů ze vzduchu

kolona : náplňová, z nerezové oceli, 6' x 1/8" (183 cm x 3,2 mm)

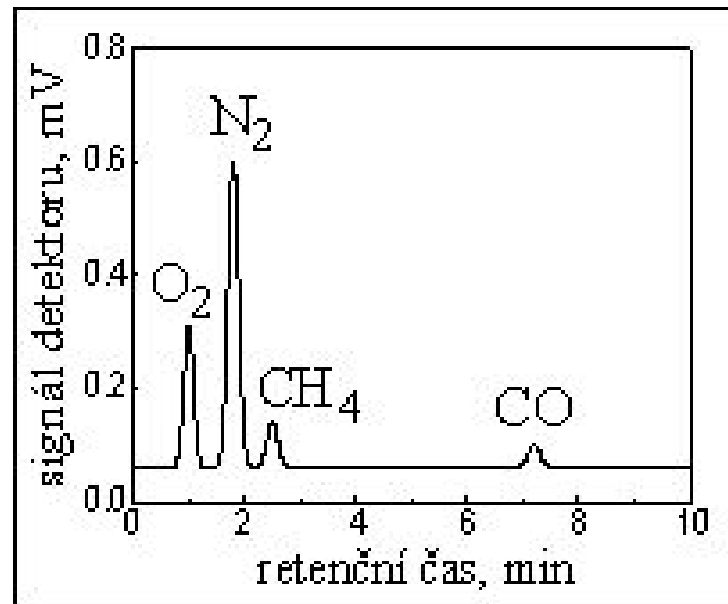
stacionární fáze : molekulové síto 5A

nosný plyn : 30 ml/min He

dávkování : 100 mL (35 °C)

teplota termostatu kolony : 35 °C

detekce : TCD (140 °C)

Volba chromatografické metody (1.: volba SF)

analyty s $M > 2000$:

syntetické polymery: gelová permeační
biopolymery: gelová permeační, obrácené fáze

analyty s $M < 2000$:

rozpustné ve vodě:	iontové molekuly (anorg. soli): disociovatelné molekuly (kyseliny, zásady): nedisociovatelné m. (polární sloučeniny):	iontově výměnná ch. iontově výměnná ch., obrácené fáze obrácené fáze
rozpustné v org. r.:	rozpustné v methanolu (stř. polární): rozpustné v hexanu:	obrácené fáze, normální fáze obrácené fáze